

УДК 346.5(477)

Василь Грудницький,

канд. юрид. наук,
доцент кафедри економічної теорії,
державного управління та адміністрування
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

ГАРМОНІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗЛОВЖИВАННЯ МОНОПОЛЬНИМ (ДОМІНУЮЧИМ) СТАНОВИЩЕМ ІЗ ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті розглянуто деякі проблеми гармонізації національного законодавства про зловживання монополюючим (домінуючим) становищем із правом Європейського Союзу. Виокремлено зовнішню і внутрішню гармонізацію. Запропоновано на основі зроблених висновків зміни до чинного законодавства про захист економічної конкуренції в Україні.

Ключові слова: гармонізація, монополююче (домінуюче) становище, зловживання монополюючим (домінуючим) становищем, законодавство Європейського Союзу, антимонополюючо-конкурентне законодавство.

Постановка проблеми. Зі здобуттям незалежності в Україні проголошений курс на розбудову нового економічного середовища, заснованого на принципах справедливої конкурентної боротьби між суб'єктами господарювання. Наявний вихід України на міжнародний ринок, інтеграція до Європейського Союзу (далі – ЄС) є пріоритетними напрямками державної політики, свідченням чому є розробка і прийняття низки програм і документів. Отже, приведення у відповідність норм національного антимонополюючо-конкурентного законодавства, зокрема про зловживання монополюючим (домінуючим) становищем, положенням і стандартам ЄС є одним із першочергових завдань правотворчої і правозастосовної діяльності органів державної влади.

Загалом проблемам гармонізації національного антимонополюючо-конкурентного законодавства із правом ЄС присвячували свої роботи С. Валітов, С. Мельник, Г. Ільющенко, З. Борисенко, Б. Деревянко та інші. Проте гармонізація норм про зловживання монополюючим (домінуючим) становищем із положеннями ЄС потребує додаткового вивчення.

Метою статті є дослідження гармонізації національного законодавства про зловживання монополюючим (домінуючим) становищем із правом ЄС.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що, на думку Б. Деревянко, розвиток українського законодавства в частині захисту від недобросовісної конкуренції відповідає загальносвітовим тенденціям [1, с. 107].

Під час вивчення ж питання гармонізації національного законодавства про зловживання монополюючим (домінуючим) становищем із законодавством ЄС доцільно говорити як про зовнішню, так і про внутрішню його гармонізацію.

У процесі внутрішньої гармонізації законодавства про зловживання монополюючим (до-

мінуючим) становищем необхідно забезпечити погодженість, взаємодію норм антимонополюючо-конкурентного законодавства з нормами Господарського кодексу (далі – ГК) України, а також із суміжними правовими інститутами. Внутрішня гармонізація повинна сприяти усуненню прогалин правового регулювання, колізії норм права в межах національного антимонополюючо-конкурентного законодавства України. За відсутності відповідної узгодженості норм ГК України та антимонополюючо-конкурентного законодавства подальша гармонізація щодо зловживання монополюючим (домінуючим) становищем із законодавством ЄС буде значно ускладнена.

У зв'язку з цим варто погодитися з точкою зору С. Валітова, що законодавство у сфері конкуренції має свої особливості, які полягають, зокрема, у спеціальних термінах і їх визначеннях, що зумовлено особливістю відносин, які ним регулюються [2, с. 64].

Конкретна сфера суспільних відносин не може бути одночасно врегульована нормативно-правовими актами однакової сили, які за змістом не відповідають один одному, оскільки це спричиняє виникнення колізії правових норм. Тому у визначенні загальних норм, включаючи норми-дефініції, норми-принципи, ГК України повинен повною мірою гармонувати з нормами спеціального антимонополюючо-конкурентного законодавства.

Ураховуючи зведений характер ГК України та специфіку законодавства про захист економічної конкуренції, яка будується на загальних і приватних заборонах обмеження конкуренції, було б доцільно привести їх у відповідність тільки за загальними заборонам [2, с. 64–65].

З метою гармонізації ГК України із законодавством про захист економічної конкуренції необхідно насамперед привести у відповідність поняття «монополююче (домінуюче) становище

суб'єкта господарювання» [3]. Закон України «Про захист економічної конкуренції» не містить безпосереднього визначення поняття «монопольне (домінуюче) становища суб'єкта господарювання», у ст. 12 Закону містяться лише вказівки на обставини, за яких суб'єкт господарювання займає монопольне (домінуюче) становище. При цьому необхідно враховувати, що, відповідно до законодавства про захист економічної конкуренції, розмір частки на ринку є всього лише одним із виявів монопольної влади, а не абсолютним підтвердженням цього явища. Значимість ринкової частки оцінюється в контексті рівня конкуренції, як фактичної, так і потенційної, з якою стикається суб'єкт господарювання. Презумпція про наявність домінуючого становища на ринку одного або кількох суб'єктів господарювання, виходячи з їх часток на відповідному ринку товару, може бути спростована цими суб'єктами [2, с. 65].

Згідно зі ст. 27 ГК України, монопольним визнається домінуюче становище суб'єкта господарювання, яке дає йому можливість самостійно або разом з іншими суб'єктами обмежувати конкуренцію на ринку певного товару (робіт, послуг). Це визначення, по-перше, отожднює монопольне становище з домінуючим, що не відповідає дійсності, по-друге, не є повним, спростовує різноманітні вияви цього становища, наприклад, можливим є не лише обмеження конкуренції, а й обмеження інтересів споживачів [4].

Виходячи із цього, можна погодитися з думкою С. Валітова, що статтю 27 ГК України доцільно викласти в такій редакції: «Монопольним (домінуючим) може бути визначено становище суб'єктів господарювання на ринку товару за наявності умов, визначених законом» [2, с. 65]. Саме визначення поняття «монопольне (домінуюче) становища» може бути також закріплено в спеціальному законодавстві.

У статті 29 ГК України визначено п'ять видів заборон зловживання монопольним (домінуючим) становищем на ринку, що вже саме по собі є недостатнім для припинення можливих порушень, а саме:

- нав'язування таких умов договору, які ставлять контрагентів у нерівне становище, або додаткових умов, що не стосуються предмета договору, включаючи нав'язування товару, не потрібного контрагенту;
- обмеження або припинення виробництва, а також вилучення товарів із обороту з метою створення або підтримки дефіциту на ринку чи встановлення монопольних цін;
- інші дії, вчинені з метою створення перешкод доступу на ринок (виходу з ринку) суб'єктів господарювання;
- встановлення монопольно високих чи дискримінаційних цін (тарифів) на свої товари, що призводить до порушення прав споживачів або обмежує права окремих споживачів;
- встановлення монопольно низьких цін (тарифів) на свої товари, що призводить до обмеження конкуренції.

Щодо вказаних видів зловживання монопольним (домінуючим) становищем, то слух-

ним є зауваження С. Валітова, що перші три види зловживань абсолютно не прив'язані до наслідків, які можуть настати на ринку, тобто обмеження, недопущення або усунення конкуренції чи обмеження прав споживачів. Як показала практика застосування Закону України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності», така кваліфікація порушень ускладнює процедуру доказування [2, с. 67].

Останні два види цінового зловживання, порівняно зі спеціальним законодавством, мають конкретний характер, деталізують види порушень, а має бути навпаки, норми ГК України повинні мати більш загальний характер щодо норм спеціального антимонопольно-конкурентного законодавства.

Окрім цього, зазначені види зловживань монопольним (домінуючим) становищем указують на конкретні форми дії домінуючих суб'єктів. При цьому не береться до уваги те, що не тільки дії домінуючого суб'єкта можуть призвести до зловживання, а, як свідчить практика, і бездіяльність домінуючого суб'єкта призводить до обмеження прав споживачів або обмеження конкуренції.

Було б доцільним зловживання монопольним (домінуючим) становищем на ринку в ГК України змінити у вигляді загальної заборони на всі дії чи бездіяльність суб'єкта господарювання, що займає монопольне (домінуюче) становище на ринку, які призвели або можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції або обмеження інтересів інших суб'єктів господарювання чи споживачів, які були б неможливими за умов існування значної конкуренції на ринку [2, с. 68].

Доцільним було б також закріпити в ГК України загальну норму, яка б давала визначення поняття «зловживання монопольним (домінуючим) становищем» [5].

Перелік приватних заборон на зловживання монопольним (домінуючим) становищем доцільно визначити спеціальним антимонопольно-конкурентним законодавством, яке в процесі накопичення досвіду судовими та антимонопольними органами можна було б безболісно змінювати, а загальна норма в ГК України залишалася б незмінною [2, с. 68].

Однією з особливостей спеціального законодавства є визначення суб'єкта відносин економічної конкуренції. У Законі про захист конкуренції поняття «суб'єкт господарювання» вживається в більш широкому сенсі, ніж у ГК України. Суб'єктом господарювання, зокрема, визнаються юридична або фізична особа, яка здійснює контроль над суб'єктом господарювання; а також група суб'єктів господарювання, в якій один або декілька суб'єктів господарювання здійснюють контроль над іншими.

Такі групи суб'єктів господарювання за своєю економічною сутністю являють собою інтеграцію капіталу, діють на товарних ринках як одне ціле, між учасниками групи майже не існує конкуренції, і саме такі групи впливають на стан конкуренції й визначають його. Саме така концепція визначення суб'єкта господарюван-

ня, закладена в основу антимонопольно-конкурентного законодавства, і повинна відповідати нормам ГК України [2, с. 65–66].

Наступною суперечністю є розбіжності у визначенні поняття конкуренції. Згідно зі статтею 25 ГК України, держава підтримує конкуренцію як змагання між суб'єктами господарювання, що забезпечує завдяки їхнім власним досягненням здобуття ними певних економічних переваг, унаслідок чого споживачі та суб'єкти господарювання отримують можливість вибору необхідного товару і при цьому окремі суб'єкти господарювання не визначають умов реалізації товару на ринку. Це визначення суперечить змісту статті 1 Закону про захист конкуренції, оскільки умови реалізації завжди визначаються умовами угод, які є предметом регулювання цивільного права. Тому в цьому понятті доцільно термін «реалізація товару на ринку» замінити терміном «оборот товару на ринку», який є предметом регулювання господарського права [2, с. 66].

У суперечність зі спеціальним законодавством вступає й норма частини 3 статті 25 ГК України, згідно з якою уповноважені органи державної влади й органи місцевого самоврядування повинні здійснювати аналіз стану ринку та рівня конкуренції на ньому, вживати передбачених законом заходів щодо упорядкування конкуренції суб'єктів господарювання. Ця норма суперечить статті 4 Закону про захист конкуренції, оскільки державний контроль за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції, захист інтересів суб'єктів господарювання та споживачів від його порушень здійснюється органами Антимонопольного комітету України. Відповідно до статті 7 Закону України «Про Антимонопольний комітет України», до компетенції його органів належить проводити дослідження ринку, визначати межі товарного ринку, а також монопольне (домінуюче) становище суб'єктів господарювання на ринку [2, с. 66–67]. У цьому контексті мова повинна йти про можливість співробітництва органів Антимонопольного комітету України з органами місцевого самоврядування. Ураховуючи стан ринку й рівні конкуренції, органи Антимонопольного комітету України разом із органами місцевого самоврядування розробляють і реалізують заходи щодо розвитку конкуренції, регулювання відповідних ринків і діяльності суб'єктів господарювання, які займають монопольне (домінуюче) становище на ринку, беруть участь у формуванні галузевих і регіональних програм ринкових перетворень тощо.

Щодо зовнішньої гармонізації національного законодавства про зловживання монопольним (домінуючим) становищем, то потрібно відмітити, що базові положення правового регулювання конкуренції ЄС містяться в статтях 81–89 Договору про заснування Європейської Спільноти [6]. Детальні правила застосування цих статей і процедурні питання врегульовані вторинним законодавством, а саме: регламентами та директивами ЄС, рішеннями, рекомендаціями, повідомленнями й іншими актами Європейської комісії. Тлумачення застосування

законодавства міститься в рішеннях Європейського суду.

Стаття 82 Договору про заснування ЄС стосується зловживання монопольним становищем на ринку: будь-яке зловживання одного чи кількох суб'єктів господарювання своїм монопольним становищем на спільному ринку чи на істотній його частині забороняється як таке, що не несумісне зі спільним ринком, оскільки це може негативно вплинути на торгівлю між державами-членами [7, ст. 82]. Монопольне становище на ринку визначається як економічна влада певного суб'єкта господарювання, яка дає йому змогу чинити перешкоди ефективній конкуренції на своєму товарному ринку і ставить його в таке становище, коли суб'єкт господарювання може впливати на умови розвитку конкуренції й діяти, незважаючи на такі умови. Зловживання монопольним становищем має місце, коли поведінка такого суб'єкта впливає на структуру певного ринку чи на рівень конкуренції на цьому ринку, навіть якщо така поведінка й заохочується національним законодавством [8, с. 169].

Згідно зі статтею 255 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами (далі – Угода про асоціацію), Україна та Сторона ЄС забезпечують застосування законодавства про конкуренцію, яке ефективно протидіє діям та операціям, що передбачають зловживання одним або декількома суб'єктами господарювання домінуючим становищем на території будь-якої зі Сторін [9].

Стаття 256 Угоди про асоціацію безпосередньо вказує на зобов'язання України про набліження свого законодавства про конкуренцію та практику застосування до *acquis* ЄС. Зокрема, як це визначено в Регламенті Ради (ЄС) від 16 грудня 2002 року № 1/2003 про імплементацію правил конкуренції, викладених у статтях 81 і 82 Договору.

Варто зазначити, що стаття 13 Закону України «Про захист економічної конкуренції», аналогічно статті 82 Договору про заснування ЄС, забороняє будь-які зловживання суб'єктів господарювання своїм монопольним (домінуючим) становищем на ринку та закріплює перелік таких видів зловживань.

Окремо варто сказати, що під час гармонізації національного законодавства про зловживання монопольним (домінуючим) становищем із законодавством ЄС необхідним є проведення виваженої політики у сфері реалізації державної допомоги суб'єктам господарювання. Адже однією з причин виникнення монополій може бути безпосереднє державне втручання в різноманітних його виявах, наприклад, таких як державна допомога.

Прийнятий у 2014 році Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» встановлює правові засади проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання, здійснення контролю за допустимістю такої допомоги для конкуренції, спрямований на забезпечення захисту й розви-

тку конкуренції, підвищення прозорості функціонування системи державної допомоги та дотримання міжнародних зобов'язань України у сфері державної допомоги [10].

Цей Закон можна вважати скоріше декларацією намірів наводити лад у сфері державної підтримки, ніж конкретним інструментом. Закон намагається відтворити фабулу ЄС щодо захисту конкуренції від втручання держави [11]. Уповноваженим органом, згідно із Законом, є Антимонопольний комітет України, який зможе приймати рішення про допустимість або недопустимість державної допомоги для конкуренції, її допустимість за умови виконання отримувачем рекомендацій Антимонопольного комітету або ж припинення та повернення допомоги до бюджету.

Висновки

На основі вищевикладеного можна підсумувати таке.

Під час дослідження питання гармонізації національного законодавства про зловживання монополією або домінуючим становищем із законодавством ЄС доцільно говорити як про зовнішню, так і про внутрішню його гармонізацію.

За внутрішньої гармонізації пропонується привести у відповідність норми загального і спеціального антимонопольно-конкурентного законодавства, зокрема визначення таких понять, як «суб'єкт господарювання», «економічна конкуренція», закріпити визначення поняття «монополіє або домінуюче становище» і «зловживання монополією або домінуючим становищем». У ГК України варто закріпити загальну заборону на зловживання монополією (домінуючим) становищем, а перелік приватних заборон визначити в спеціальному антимонопольно-конкурентному законодавстві. Прибрати норму, яка закріплює колізію повноважень органів місцевого самоврядування та Антимонопольного комітету України стосовно здійснення аналізу стану ринку й рівня конкуренції на ньому.

Зовнішня гармонізація передбачає безпосередню відповідність норм національного законодавства про зловживання монополією (домінуючим) становищем нормам законодавства ЄС. Зокрема, така вимога закріплена в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами.

Одним із напрямів зовнішньої гармонізації законодавства України про захист економічної конкуренції можна розглядати питання приведення у відповідність порядку оскарження рішень органів Антимонопольного комітету України (стаття 60 Закону України «Про захист економічної конкуренції»), зокрема в законодавстві ЄС позов може бути подано лише на ті рішення, які мають юридично зобов'язальне значення, а в Україні також на рішення, з яких антимонопольні органи розпочинають процедуру розслідування, тобто розпорядження про початок розгляду справи про порушення зако-

нодавства про захист економічної конкуренції. У цьому випадку заявник може бути позбавлений права на захист в антимонопольних органах. Звідси доцільним убачається закріплення положення, що оскарженню підлягають рішення Антимонопольного комітету України, які мають зобов'язальне значення або можуть мати негативні наслідки для суб'єкта господарювання.

Іншим напрямом гармонізації можна розглядати термінологічну гармонізацію, зокрема у правозастосовній практиці ЄС використовується поняття «домінуюче становище», в Україні ж закріплено поняття «монополіє (домінуюче) становище». З метою уникнення колізії в трактуванні термінів, убачається доцільним використання в законодавстві України поняття «домінуюче становище», оскільки як для домінуючого, так і для монополієного становища характерним є наявність ринкової влади, а в останньому випадку можливості щодо її реалізації є взагалі необмеженими.

Список використаних джерел:

1. Дерев'янюк Б.В. Щодо тенденцій формування законодавства про захист від недобросовісної конкуренції / Б.В. Дерев'янюк // Право і суспільство. – 2014. – № 3. – С. 103–109.
2. Валитов С.С. Правовое регулирование конкуренции в Украине: [монография] / С.С. Валитов. – Донецк: Юго-Восток, Лтд, 2009. – 307 с.
3. Грудницький В.М. Поняття «монополієного (домінуючого) становища» суб'єкта господарювання на ринку / В.М. Грудницький // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – № 5. – С. 271–275.
4. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № № 18; 19–20; 21–22. – Ст. 144.
5. Грудницький В.М. Удосконалення законодавства щодо поняття та видів зловживання монополією (домінуючим) становищем / В.М. Грудницький // Форум права. – 2014. – № 4. – С. 107–112. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_4_21.pdf.
6. Договір про заснування Європейської Спільноти: Міжнародний документ ЄЕС від 25 травня 1957 р. (зі змін та допов.) // Верховна Рада України: офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_017.
7. Consolidated version of the Treaty on European Union // Official Journal C 340. – 10.11.1997. – P. 145–172.
8. Ільющенко Г.В. Господарсько-правове регулювання економічної концентрації: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 / Г.В. Ільющенко. – Донецьк, 2010. – 237 с.
9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Міжнародний документ ЄЕС від 27 червня 2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – № 75. – Т. 1. – Ст. 2125.
10. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1555-VII //

Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 34. – Ст. 1173.

11. Шевченко Л. Державна підтримка підприємств і галузей: коли очікувати змін? / Л. Шевченко //

Дзеркало тижня. – 2014. – № 24. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/promyshliennost/derzhavna-pidtrimka-pidpriyemstv-i-galuzey-koli-ochikuvati-zmin-_html.

В статье рассмотрены некоторые проблемы гармонизации национального законодательства о злоупотреблении монопольным (доминирующим) положением с правом Европейского Союза. Выделена внутренняя и внешняя гармонизация. Предложены на основе сделанных выводов изменения в действующее законодательство о защите экономической конкуренции в Украине.

Ключевые слова: гармонизация, монопольное (доминирующее) положение, злоупотребление монопольным (доминирующим) положением, законодательство Европейского Союза, антимонопольно-конкурентное законодательство.

The article discusses some of the problems concerning the harmonization of the national legislation on the abuse of monopoly (dominant) position with a right of EU law. The external and internal harmonization has been determined. Based on the findings, changes to the current legislation on the protection of economic competition in Ukraine have been proposed.

Key words: harmonization, monopoly (dominant) position, abuse of monopoly (dominant) position, EU law, antitrust and competition legislation.

